

Penetráns sürgölődés

KUKORELLY ENDRE: REGGEL AZ EGYIK ISTENNŐ
(HÁROM 100 DARAB)

Kalligram Kiadó
Pozsony, 2011
256 oldal, 2800 Ft

”

Az utóbbi időben igazán nem panaszkodhatnak a Kukorelly-olvasók. Az ezredforduló után, kisebb megszakítással ugyan, de azért rendszeresen jelentek meg a könyvek, különösen igaz ez elmúlt három évre. Az idei könyvhétre kiadott *Reggel az egyik istennő* a tavalyi *Mennyit hibázok, te úristen* versei után ezúttal újra az életmű prózai darabjait hozza előtérbe.

Bár nem jelzik sehol, András Sándor monografikus tanulmánygyűjteménye (*Az otthonos idegen – Kukorelly Endre*) mellett mégis ezzel a kötettel (is) ünneplik a szerző hatvanadik születésnapját. Ugyanakkor a *Reggel az egyik istennő* kissé becsapós, hiszen – mint az alcím is jelzi –, visszatérés ez az 1999-es *Három 100 darab*hoz, azaz valójában egy újrakiadásról beszélhetünk. A dolog pikantériája, hogy már a korábbi kiadás is egy válogatás volt a nyolcvanas-kilencvenes évek kisprózai terméseiből. A kiadó tehát egyszerre szól a régi és az új(abb) olvasókhöz. 1. Pótolja a ma már (antikváriumokban is) nehezen hozzáférhető kiadványokat. De ha mástól nem, hát pont Kukorellytől tudhatjuk, hogy nincsen szöveg (át)írás nélkül. Egy szöveg mindig lezár(hat)atlan. S nincs ez másképp a szóban forgó kiadvány esetében sem. Bár a korábbi három nagy fejezet (*Memória part*, *Ellentétes irányok*, *A beszéd és a szabály*) megmaradt, a különböző régebbi írások viszont már vándorlásba kezdtek, elhagyták korábbi helyüket, sőt, új címet kaptak, vagy megváltoztak bizonyos sorok, szavak. Kukorelly kivesz, betold, áttemel. Jelen pillanatban úgy tűnik, a *Három 100 darab* és a *Rom – A kommunizmus története* azok a könyvek, melyek újabb és újabb kiadásaikkal kitüntetett helyet foglalnak el az életműben.

A kiadó viszont gondosan odafigyelt arra, hogy mindez új köntösben, feldúsítva jelenjen meg. A *Reggel az egyik istennő* nemcsak a korábbi írások javát szedi össze, hanem az azóta eltelt évek terméseit is magában foglalja. Ezáltal pedig voltaképpen az egész eddigi életpálya teljes kisprózai szakaszát összegzi.

Ez a nagy mennyiségű, hol hosszabb, de inkább rövidebb „darab” nehezen kezelhető azonban egységesen. Nem is válna lalkoznák ennek feloldására. A szövegek sorszámozása egy látszólagos rendet, koherenciát erőltet, mégis parttalan len-

ne arról beszélni, mennyiben függenek ezek össze. Sokkal inkább „csak” egy újabb „játéknak” tűnik a szerző és/vagy a szerkesztő részéről. A legszorosabb kapocs talán az elbeszélői technikában fedezhető fel, mivel a legtöbbször egy olyan pszeudo én-elbeszélő uralja a terepet, aki a mindennapi élményeket, gondolatokat, tapasztalatokat rögzíti, reflektálja egy hétköznapi, „rontott” nyelven. „Arról van szó, hogy van egy pasi, morfondírozik, nézelődik, sétálgat és beszélget, él valahol Budapesten, tesz-vesz, mindenféle népekkel találkozik néha, olvas, utazik, ilyen meg olyan kedvei vannak, ja igen, és még írogat is” – hogy erre vonatkozólag Kálmán C. György frappáns összefoglalóját idézzem egy korabeli kritikából. És ezen az elmúlt tíz év rövidprózái sem igazán változtattak. Voltaképpen még mindig ugyanaz a „pasi” szövegel, írogat. Prózatechnikailag tehát nem rajzolódnak ki markáns törésvonalak, következtetésképp radikális megújulásról sem igen lehet beszámolni az elmúlt 27 évből. Sokkal inkább egy jellegzetes prózanyelv különböző állomásait, litesztulását figyelhetjük meg. Alighanem ezért is lehetett olyan könnyedén, problémátlanul egymás mellé rendelni, illetve variálni a korábbi és újabb szövegeket. Nem sok szemléletmódbeli különbség van például *Javulások* (1986–1993) és a *M.kir* (2009), vagy éppenséggel az *Öregesek 1–3.* (1996, 1989, 2005) különböző darabjai között. Ettől függetlenül vannak nagyon erős és emlékezetes pillanatok (pl. *Egy lovas, A dór állam, A felület, Cé cé cé pé, Férfifuvalom, A beszéd és a szabály*). Mégis attól tartok, idővel soknak inkább „csak” irodalomtörténeti értéke marad. Hogy úgy mondjam, nem igazán versenyképesek. Ezért is van az, hogy bizonyos részeket ma már jóval izgalmasabb volt számomra úgy olvasni, hogy ez a minimalista, ironikus, érzéki prózapoétika milyen megtermékenyítően hatott az ezredforduló utáni kortárs (fiatal) költészetre (Sopotnik Zoltán) és prózára (Brenzovics Marianna, Darabos Enikő, Tallér Edina). Megjegyzem, az egyidejű kortárs hatásmechanizmusok már önmagukban méltó elismerései egy-egy életműnek.

A fentebb emlegetett összegző jelleget egyébként a kötet paratextusai (cím, borító) is hangsúlyozzák, amennyiben a Kukorelly-ouvre két markáns jellegzetességét emelik ki: a „helytelen” beszédet és a nőket. A hátsó borítón idézett *Az irodalom nagy potroha* c. novella mára legendássá vált mondatát („Ahhoz előbb még közelebb kell furakodni hozzá [ti. a nőhöz]. [...] *Az irodalom nagy potroha ez a nyomakodás.*” 105) úgy értelmezhetjük, mint ami meta-textuálisan a nyelvi és tematikai szinten is megjelenő, a túlzott irodalmiasság és „helyesség” ellen (Mészáros Sándor) irányuló kritikára utal. Az „irodalomból kettes” (Farkas Zsolt) fogalmazásmód retorikai alkalmazása valóban a Kukorelly-írások jellegzetességévé vált az elmúlt három évtizedben, költészete mellett nagyrészt éppen a jelen kötetben szereplő daraboknak köszönhetően. Erre vonatkozólag lásd például a *Haza* befejezését („*Nem fogok elmenni innen. Soha nem ilyen messziről el.*” – 18), vagy a *Penetráns sürgölődés a boldogságban* c. írás nyitányának nyelvtani és stílári „hibáit” („*Háromnegyed tizenkettő felé elkezdtek rémesen, ha szabad, akkor eztet a szót használnám, pizok pokolian kongatni a misére.*” – 195). Ez a fene nagy nyomakodás viszont arra is ráirányítja a figyelmet, hogy ne csak a művészi irodalmi nyelv ellenében olvassuk, hanem egészen egyszerűen a nő felé furakodásaként, azaz a férfi-női viszonyokat alapvetően tematizáló irodalomként. De mindez már a könyvborító „anonim” női vádlójának mentén átvezet bennünket a kötet címhez és a névadó, *Reggel az egyik istennő* c. novellához (és vissza az *Ezer és 3, avagy A nőkben rejlt szívhez*). Mindkettő ugyanis a szövegek gender-érzékenységet hangsúlyozza, ami igen sokfelé ágazik az életműben és a jelen kötetben egyaránt. Leghangsúlyosabban itt a második *Ellentétes irányok* c. fejezetben. Elég csak a fülszövegre is kihelyezett 1991-es *A nők naplót írnak* a nemi különbsé-

geket az írás terében elhelyező rövidtörténet bevezető mondatait idézni: „*A nők naplót írnak és nem a férfiakat fenyegetik.*” (93) Továbbá a *Hab, Ősz, Leigázva, A lásd, hogy jutsz beljebb*, vagy a radikálisabb elbeszéléstechnikával dolgozó, formailag is különleges *Férfiúvalom* és párja, a *Pro*, ebből a szempontból mind izgalmas pontjai a könyvnek.

A rövidprózának azonban van egy olyan másik aspektusa, amely csak így egyben látszik igazán, miszerint lekövetik az elmúlt évtizedek európai és magyarországi politikai eseményeit és társadalmi léttapasztalatait (kommunizmus, rendszerváltás, Kelet- és Nyugat-Európa kulturális ellentéte), s ezáltal nyitottá válnak a kurrens kulturális diskurzusok irányába. Bizonyos szövegek olvashatók a hol nyugatra, hol keletre utazó szubjektum kulturális és nyelvi idegenségélményei, vagy a történelem, a kulturális emlékezet és a politikai ideológia összefüggései felől. Az olyan tételekre gondolok itt, mint *A Rom*, a *Memória-part*, *Katona, Azt tudja, hogy él, Az élet fele, N. Y., Tévedhetek*, stb. Az előbbire igen szemléletes példa a németországi élményeket és a berlini fal leomlását felidéző *Cé cé cé pé*, vagy pedig az *U c.* írás. Utóbbiban a retrospektív elbeszélő számára a bicikli mint tárgy válik az emlékezés és a narratíva tengelyévé. Egyszerre lesz a magyarországi hatvanas évek gyermekkori élményeinek szimbolizációs forrása, majd mikor Berlinben állandó jelleggel egy elhagyott, leláncolt biciklihez rituálészerűen jár vissza, az idegen közegben a saját és az otthonosság jelölője. S miközben folyamatosan fogynak a leláncolt bicikli darabjai, tematizálódnak a kötődés, az elszakadás, s az idegenség élményei. Az utóbbira pedig a *Haza* három kisprózai tétele szolgálhat példaként, ami ironikus keretek között tárgyalja a cím szentimentalista patriotizmusát. Az első mondat éjszakai leírásába („*Holdfény, a neonlámpák körül rajzó bogarak*”) csak úgy, teljesen váratlan formában megérkezik a politikai érára tett reflexió („*lent kilenc kommunista autó áll orral a Szondy felé.*”). Az autók szinekdochikusan tehát mintegy a rendszer maradványaként állnak a sorokban, ami pár mondatral később egyértelművé válik („*Túlzottan érzelmes, ahogy a kommunisták az autókat kiszínezik.*”). Ugyanez a szintesztéziás játék tér vissza a harmadik rész villamosutazása („*Nincs kivilágítás, semmi szín, a dolgok nem színesek, még fekete-fehérek sem [...] valami színes azért mégiscsak villog a valóságban, az, hogy AVTOEXPORT. Piros betűkkel.*”), ami szürkeségével ellentétezi mind az első rész fényeit (hold, neon), mind pedig a „kommunista” autók giccskavalkádját. A „valóságban” reménysugárként (mégiscsak) villogó felirat térbeli utalása (export) és a zárlat címet értelmező reflexiója („*Nem fogok elmenni innen. Soha nem ilyen messziről el.*”) viszont erős feszültségben áll egymással. Ráadásul a bárminemű el/kimozdulás lehetőségét csak ironikus köntösbe vonja, hogy az angol (nyugati) nyelvű felirat „hibás”, „cirill” olvasatában ismét visszatérnek a kommunista autók maradványai, ahogy ezt az utolsó mondatok szintaktikai szemiozisa is mutatja. Ebből a kis darabból is jól érzékeltethető, hogy a „helytelen” esztétikai beállítódás és nyelvhasználat milyen természetesen működik ideológiakritikaként. Ezért a fanyar humorért és iróniáért mindenképpen érdemes lapozgatni a könyvet. Korántsem akarom azt állítani, hogy az újabb *Három 100 darab* minden pontja ennyire erős lenne. A mostani regénydömpingben viszont kifejezetten jólesik az embernek ilyen szövegekkel szöszölnie. Remélem, ahogy egy-két évtizeddel ezelőtt jelentős hatása volt, úgy ismét hozzátesz valamit a rövidpróza csipkerózsikai álmának megzavarásához. Aki meg lemaradt róla, most duplán pótolhatja.

Gaborják Ádám